

A magyar szaknyelvkutatás múltja és jelene Szlovákiában¹

KATALIN HOBOTH

Research of Language for Specific Purposes in Slovakia: Past and Present

81` 373.46

811.511.141` 373.46

Keywords: research of language for specific purposes, evaluation of textbooks and periodicals, specific language planning.

Bevezetés

Kiss Jenő szerint a „szakszókincsek ma már a magyar szókészletnek nagyobb részét alkotják, mint a közmagyar szavak...” (Kiss 1995, 83. p.). Az új fogalmakat megnevező szakkifejezések létrehozása, idegen nyelvű terminusok magyarítása, a szaknyelvek fejlesztése, a szaknyelvi tervezés a nyelvtudomány fontos feladata. Kisebbségi kétnyelvűségű helyzetben, ahol a többségi nyelv hatása a standard magyar nyelv határon túli változatainak szaknyelvi regisztereiben is megfigyelhető, a szaknyelvi tervezés különösen jelentős.

Írásom a szaknyelv fogalmának meghatározása, értelmezései és a kezdeti kutatások jellemzése után – a teljesség igénye nélkül – összegezi az eddigi, szaknyelvekre irányuló szlovákiai magyar kutatásokat, eredményeket. Célom, hogy betekintést nyújtsak a magyar szaknyelv jelenlegi szlovákiai helyzetébe, az aktuális problémákba, a megoldandó feladatokba.

1. A szaknyelv fogalma, értelmezései, kutatása

A szaknyelv fogalma különböző szempontok alapján definiálható. A *Magyar értelmező kéziszótár* meghatározása alapján 'valamely tudomány(ág), szakma csoportnyelve' (ÉKSz. 2003, 1215. p.). Értelmezhető mint csoportnyelv, nyelvváltozat, regiszter.

A szaknyelvet csoportnyelvként meghatározó irányzat szerint a köznyelvi és a területi változatok mellett a szaknyelv a rétegnyelvekkel együtt külön kategóriát alkot, mivel bizonyos szakmai csoportokhoz köthető kommunikáció megvalósulását segíti elő (Kurtán 2003, 39. p.).

1. Köszönetet mondok Lanstyák István tanár úrnak és Sándor Anna tanárnőnek munkám előző változatához fűzött észrevételeiért.

A szak- és csoportnyelveket társadalmi nyelvváltozatnak tekintő felfogás abból indul ki, hogy e nyelvváltozatok nem a nyelvközösség egészéhez, hanem csupán meghatározott részéhez kötődnek. A szaknyelvek tehát a társadalmi nyelvváltozatokhoz sorolandók, melyek a területi és köznyelvi változatokkal együtt alkotják a nemzeti nyelv rendszerét (Kiss 2001, 26–27. p., Kurtán 2003, 42. p.).

A szaknyelvek értelmezhetők regiszterként² is, mint a tudomány sajátos nyelvhasználata. A nemzeti nyelvre jellemző függőleges rétegződés egy adott szakterület nyelvben is megfigyelhető. A szaknyelv felső rétege a fogalmilag rendszerezett és szabályozott terminológiával rendelkező tudományos nyelvi réteg. A már nem tudományos, de még bizonyos mértékig feszes rétege a műhelynyelv. Alsó rétegét a lazább szakmai nyelvhasználat, a műhelyzsargon alkotja (Pusztai 1975, 399. p.).

A szaknyelvek kialakulása az ember táplálékszerzéséhez, a kézműipar kialakulásához kapcsolódik (Kurtán 2006, 932. p.). Fejlődését a nemzeti nyelvek rendszerében akadályozta, hogy a tudomány nyelve hosszú időn keresztül a latin volt. Az egyes fogalmak, jelenségek, folyamatok megnevezésének igénye irányította a figyelmet a szaknyelvkutatás fontosságára. A szaknyelvkutatás olyan alkalmazott nyelvészeti irányzat, amely kapcsolatban áll a lexikográfiával, kontrasztív nyelvészettel, fordítástudománnyal, szocio- és pszicholingvisztikával, nyelvpedagógiával (Kurtán 2003, 54–55. p.).

A szaknyelvek vizsgálata kezdetben a terminológiára összpontosult: terminológiai szótárak, szógyűjtemények létrehozására, a terminusok szerkezetének vizsgálatára. A terminológiafejlesztés máig legfontosabb területei közé tartozik a standardizálás, új terminusok létrehozása, nemzetközi egységesítés, ugyanis a tudomány, technika rohamos fejlődésének következtében folyamatos az új fogalmak, tárgyak, folyamatok megnevezésének az igénye. Mészáros Tímea a szakszavak legfontosabb tulajdonságai között a motiváltságot, egyértelműséget, állandóságot, rendszerszerűséget, rövidséget, hajlékonyságot, adekvátságot, lefordíthatóságot említi (Mészáros 2005, 166–170. p.). A szaknyelvkutatás fokozatosan kiterjedt a szintaktikai szerkezetek vizsgálatára, szöveg-szintű kutatásokra, s a szakszavak, szintaktikai szerkezetek előfordulási gyakoriságának mérését a funkcionális megközelítésű elemzések váltották fel (Kurtán 2003, 58–73. p.).

Magyarországon a kezdeti szaknyelvi kutatások szintén a hiányzó szakkifejezések létrehozásához kapcsolódnak, hogy a magyar nyelv alkalmassá váljon a (folyamatosan bővülő) szakmai ismeretek közvetítésére. A főbb kutatási területek közé a szaknyelv leírása, a szaknyelv kialakulása és története, a szaknyelvkutatás elméleti és gyakorlati kérdései tartoznak (Kurtán 2003, 69. p.).

2. Magyar szaknyelvi regiszterek Szlovákiában

A szaknyelvek határon túli helyzetével, a kétnyelvű szakemberek nyelvhasználatával, terminológiaismeretével, a szakmai kommunikáció jellemzőivel (pl. kontaktusjelenség-

2. „Az egyazon beszélő által különféle beszédhelyzetekben, különféle célokra használt nyelvváltozatokat (például mindennapi beszélt nyelv, szaknyelv) regiszternek nevezzük, amely magában foglalja a beszédhelyzet formalitása alapján elkülönülő úgynevezett stílusváltozatokat is.” (Kurtán 2006, 935. p.).

gek megléte, kódváltás, nyelvi hiány) már több nyelvész is foglalkozott. Többek között Misad Katalin, Lanstyák István, Szabó Mihály Gizella is felhívták a figyelmet a standard magyar nyelv határon túli változatainak szaknyelvi regisztereiben felmerülő problémákra, a szaknyelvi tervezés fontosságára. A szaknyelvi tervezés, a terminológia kodifikálása, a kétnyelvű szakszótárak és szakszójegyzékek létrehozása, a hiányzó szaknyelvi regiszterek kialakítása égető probléma, s mégis szlovákiai magyar viszonylatban kevés adat áll a nyelvészek és az érintett szakterület művelőinek rendelkezésére. Több szakterület nyelvhasználatáról még nem készült átfogó felmérés, s így a szaknyelvi tervezés és a szakkifejezések kodifikálásának folyamata még várat magára. A feldolgozandó anyag mennyisége miatt az e témával, problematikával foglalkozó nyelvészek kénytelenek szelektálni, s elsőként azokra a területekre összpontosítani, melyekben a hiány³ a legnagyobb, s a regiszterek megteremtésének igénye a legsürgetőbb.

A szlovákiai magyar szakemberek nagy része nem ismeri saját szakterületének magyar szaknyelvi regisztereit, a pontos magyar szakkifejezéseket. E nyelvi hiány következtében a kétnyelvű szakemberekkel folytatott kommunikáció során gyakran kódot váltanak,⁴ illetőleg tükörfordítás révén a magyarországitól eltérő (szak)kifejezéseket hoznak létre. A fennálló helyzet több okra vezethető vissza. Meghatározó tényező többek között az oktatás nyelve, ugyanis a diákok az anyanyelvű oktatás révén sajátítják el anyanyelvük változatait, például a szépirodalmi stílust, a beszélt köznyelvet, a diáknyelvet, a szlenget és a szaknyelv regisztereit is.

Szlovákiában azonban sok magyar tannyelvű szakközépiskolában a szaktantárgyak oktatása államnyelvű, így a diákok nem ismerik meg a magyar nyelv szaknyelvi regisztereit, nem sajátítják el a magyar szakszókincset. A szaktantárgyak magyar nyelven történő oktatása során elengedhetetlen, hogy felhívjuk a figyelmet a tankönyvekkel kapcsolatban felmerülő problémákra, ugyanis a szlovákiai magyar tannyelvű középiskolákban a szaktantárgyak oktatása során használatos tankönyvek többsége fordítás. E fordított tankönyvek sok kontaktusjelenséget⁵ tartalmaznak, terminológiahasználatuk gyakran nem következetes, a magyarországitól eltérő terminusok jelennek meg bennük (l. Bergendi 2002, Hoboth 2009, 92. p., 2010a, 37–38. p., 2010b, 2010c, Lanstyák 1998a, 26–27. p., 2000, 156–157. p., Misad 2009, 19. p., Szabó Mihály 2010, 207–210. p.).

A felsőfokú oktatás szintén államnyelvű. Ez alól csupán a nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara és a komáromi Selye János Egyetem, valamint a magyar szakos pedagógusképzés kivétel. Az egyetemi hallgatók sem saját-

3. „Nyelvi hiányon a szükséges szó, szerkezet, nyelvtani forma nem ismerését értjük.” (Lanstyák 2000, 161. p.). Megnyilvánulhat a beszélők nyelvében, illetve az egyes nyelvi regiszterekben is (l. Lanstyák 2000, 176–177. p.).
4. „Kódváltásnak, illetve kódváltogatásnak a kétnyelvű kommunikáció olyan válfajait nevezzük, melyekben a beszélők egyetlen diskurzuson belül két különböző nyelvet, pontosabban: két különböző nyelvhez tartozó elemeket használnak, mégpedig anélkül, hogy az eltérő nyelvekhez tartozó szekvenciák tartalmilag megfeleljenek egymásnak.” (Lanstyák 2006, 107. p.).
5. A kontaktusjelenség „az átvevő nyelvi diskurzusoknak, ill. az átvevő nyelveknek olyan eleme vagy elemsora, amely hangalakjában és/vagy jelentésszerkezetében, és/vagy nyelvi felépítésében hasonlít az átadó nyelvi megfelelőjére...” (Lanstyák 2002, 80. p.).

tíjtják el intézményes keretek között a magyar szaknyelvet, különösen, ha középfokú tanulmányaikat gimnáziumban végezték, illetőleg a szaktantárgyak oktatása a szakközépiskolában államnyelvű volt. A szlovákiai felsőfokú intézményekben oktató tanárok elsősorban szintén szlovák nyelven publikálnak. Az oktatás során további problémát jelent a megfelelő szakszótárak, kétnyelvű szakszójegyzékek hiánya, illetőleg a létező, hozzáférhető szakszótárakkal és szójegyzékekkel kapcsolatban is merülnek fel problémák (l. Misad 2009, 29–70. p.).

A fenti tények is alátámasztják a szaknyelvi tervezés fontosságát. A nyelvtervezési feladatok első lépéseként fontosnak tartom a szaknyelvek, a szakmai nyelvhasználat helyzetének felmérését, melyhez támpontként szolgálhatnak a már ismert kutatási eredmények, illetve a még feltérképezetlen területek további kutatásokra ösztönözhetnek. Összegző jellegű írásom első része a szaknyelvekkel kapcsolatos általános problémákat tárgyalja, ezt követően mutatja be az eddig megvalósult s a folyamatban lévő kutatásokat.

3. Kezdeti kutatások, nyelvművelő jellegű írások

A határon túli szakmai nyelvhasználat problémáit a nyelvészek már korán felismerték; 1967-ben a Csemadok mellett alakult nyelvi szakbizottság keretében működött egy terminológiai szakcsoport, mely e kérdéseket volt hivatott vizsgálni. A terminológiai szakcsoportban Csuka Gyula irányításával megkezdődött egy szlovák–magyar és magyar–szlovák mezőgazdasági szakszótár előkészítése, valamint a szakcsoport intézménynevek magyar fordítását tartalmazó szójegyzéket is összeállított (Jakab 1976, 154. p., 1983, 244–245. p., Simon 2009, 102. p.). A szójegyzék a Csemadok Központi Bizottsága Titkárságának sokszorosításában jelent meg 1989-ben, s betűrendben tartalmazza a különféle intézmények – például intézetek, egyetemi karok, üzemek, vállalatok, hivatalok, társaságok, minisztériumok – szlovák megnevezése magyar megfelelőjét (IJ 1989).

A Comenius Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének vendégtanáraként Pozsonyban tartózkodó Deme László rámutatott a szakmai és társadalmi-államigazgatási rétegek nyelvhasználati problémáira, valamint a 70-es években Jakab István szintén felhívta a figyelmet a tényre, hogy a nyelvművelés számára leginkább a terminológiai kérdések megoldása okoz gondot. A Csehszlovákiai, majd Szlovákiai Magyarok Anyanyelvi Társaságának terminológiai szakcsoportja végzett előkészítő munkálatokat, ám egy átfogó, a szaknyelvi tervezést előkészítő vizsgálat ekkor még nem kezdődött el (l. Jakab 1976, 154–155. p., Misad 2009, 12–13. p.).

A kezdeti, elsősorban nyelvművelő jellegű írások egy-egy szó használatával, fordítási nehézségeivel foglalkoznak, s a szlovák szakkifejezés magyarítására vonatkozóan adnak tanácsot. Főként Jakab István, Mayer Judit, Kapás Ferenc ilyen jellegű írásaiban találhatóak egyes szakkifejezések használatával kapcsolatos útmutatók is (l. Jakab 1976, Mayer 1976, Kapás 1976).

Jakab István a horgászat és a vadászat nyelvével foglalkozik, utal arra, hogy a horgászfelszerelési tárgyak fejlődésével a szókészlet nem tart lépést, valamint említi néhány halfajta hivatalos és népies megnevezését (l. Jakab 1998, 150–152., 152–155. p.).

Mayer Judit veti fel, hogy a tanulmányaikat szlovák felsőoktatási intézményekben végző szakembereknek nehézséget okoz a megfelelő magyar szakkifejezések, műszakiak használata. Ám mindennapi életünknek az is szintén gyakori jelensége, hogy bizonyos fogalmak, tárgyak, például élelmiszerek, ételek, ruházati cikkek stb. közmagyar megnevezését sem ismerik a szlovákiai magyar beszélők (Mayer 1976, 17–18. p.).

A kezdeti kutatások tehát elsősorban a lexikális hiány vizsgálatára összpontosultak. A hivatkozott írások, azon túl, hogy felhívják a figyelmet a nyelvi hiány következtében felmerülő problémákra, foglalkoznak egy-egy szó, szakkifejezés használatával, fordításával. Mayer Judit az egyes szavakat érintő fordítási problémák mellett tárgyalja az egészségügyi szakkifejezések használata közben elkövetett hibákat, melyeket három csoportba sorol. Az első csoportot azon kifejezések alkotják, melyeket a beszélő nem tud magyarul megnevezni. A második csoportba a tükörfelfordításokat sorolja, a harmadikba a helytelenül használt idegen szavakat (Mayer 1990, 17–18. p.). Foglalkozik továbbá néhány a könyvkiadással kapcsolatos „hibás” szakszóval, illetve a „helytelen mezőgazdasági kifejezésekkel” (Mayer 1990, 19–26. p.).

Az említett szerzők elsősorban az interferenciahatás következtében létrejövő kölcsönnyelvi szavak használatával kapcsolatban tárgyalják egy-egy szakkifejezés helyes változatát. E nyelvművelő írások „hasznos nyersanyagául” szolgáltak az 1990-ben induló kétnyelvűségi kutatásoknak (I. Lanstyák 1998b, 170. p.).

4. A fordítottság⁶ jeleinek vizsgálata folyóiratokban és tankönyvekben

A szaknyelvi regiszterek szlovákiai magyar változatainak kutatására irányuló első vizsgálatok között említendő Zeman László Nyelvi tallózás a Természet és Társadalom lapján c. írása, melyben a Természet és Társadalom c. lap tíz számának hibáit veszi górcső alá. Összehasonlítási alapja az Élet és Tudomány c. folyóirat. Sorra veszi az ilyen jellegű hiányosságokat: helyesírási hibák, nyelvtani inkongruencia esetei, szókinccset érintő hibák (mint például rendhagyó szóhasználat, köznyelvi szó használata szakszó helyett, helytelen szakkifejezések), a mondatok szerkezetét érintő hibák. Érdeme, hogy nemcsak egy-egy szó használatát, helyes formáját tárgyalja, hanem a lap stílusbeli hibáit is rendszerezi. A szaknyelvet nem csupán a terminológiára, a szlovákiai magyar szakmai nyelvhasználat hiányosságait a magyarországitól eltérő tükörfelfordításokra korlátozza, hanem megállapításait a szintaktikai szintre is kiterjeszti (Zeman 1976, 113–121. p.).

A Szabad Földműves hetilap nyelvhelyességi, szaknyelvhasználati szempontból kifogásolható megoldásait Mayer Judit összegzi. Rámutat a lapban előforduló tárgyi-szakmai helytelenségekre, melyek a fordításokon kívül az eredeti magyar cikkekben is megjelennek. A dagályos stílust, a tükörfordításokat, a „zavaros” mondatokat, az idegenszerű mondatszerkesztést, valamint a pontatlan, következtelen szakkifejezés-használatot kifogásolja. A szakstílus helyességét tehát nemcsak a szakkifejezésekre korlátozza, hanem a fordítás következtében a szintaktikai szinten megjelenő hibákra is felhívja a figyelmet (Mayer 1976, 122–130. p.).

6. A szövelezést Szabó Mihály Gizella tanulmánya ösztönzi (I. Szabó Mihály 2008b, 19–36. p.).

Fordításproblémák a folyóiratokon kívül a szlovákiai magyar tannyelvű szakközépiskolákban használatos tankönyvekben is megfigyelhetők (I. Szabó Mihály 2008a, 84–101. p., 2010, 207–210. p.).

A Katedra folyóiratban Horváth Géza matematika-tankönyvről szóló értékelésében a leggyakoribb fordítási hibák között a helytelen szóhasználatot, szórendi és nyelvhelyességi hibákat, eltérő gondolkodásmódot említi, melynek egyik okát az idő és alkalmas fordítók hiányában látja (Horváth 2003, 22–23. p.).

A Miből készül a méhpempő – avagy tankönyv hibákkal című írás szerzői az alapiskolák 4. osztálya számára készült Természetismeret-tankönyvet értékelik (Balla, Bundsuch, Csuka, Urbán 2003, 26–28. p.). Csuka Gyula a tankönyv hibáira mutat rá, mint például helytelen definíciók, hiányzó ábramegnevezések, tárgyi tévedések, terminusismeret hiánya (Csuka 2003, 26. p.). Balla István leginkább a rossz megfogalmazást, helytelen fordítást kifogásolta (Balla 2003, 26–28. p.). Bundsuch Gabriella és Urbán Anikó a pozitívumok kiemelésén túl szintén említést tesznek a tankönyv hibáiról (Bundsuch 2003, 28. p., Urbán 2003, 28. p.). Bergendi Mónika az 1920-as években használatban lévő földrajzkönyveket vizsgálta, ugyanis a földrajzi és tulajdonnevek használata ebben az időszakban is nyelvpolitikai kérdés volt (Bergendi 2002, 117–127. p.).

A fenti munkák a szaknyelvekkel kapcsolatos problémák néhány részterületét érintik, rámutatnak a szaknyelv és a tankönyvírás pontatlanságaira, hiányosságaira, viszont csak néhány esetben nyújtanak útmutatót a hibák kiküszöbölésére vonatkozóan. A folyóiratok és tankönyvek bírálati azonban az egyes szakterületek vizsgálatára irányuló komplex kutatások kiindulópontjai lehetnek.

5. A kétnyelvűség (szak)nyelvhasználati megnyilvánulásainak vizsgálata

Egy-egy szakterület nyelvhasználatának vizsgálatából szakdolgozatok is születtek, melyek a szaknyelvi regiszterek szókincsbeli sajátosságainak vizsgálatán kívül foglalkoznak kódváltással, kódváltással. Béhr Erzsébet a sütőipar, Debnár Klára a postaforgalom, Krcsek Mária az egészségügy, Mojzes Tímea az iskolai és munkahelyi szaknyelvi regisztereket, szakmai nyelvhasználatot, Katona Henrietta a könyvvelési terminológiát, Krajczár Veronika magyar tannyelvű ipari középiskolák diákjainak terminológiaismeretét, nyelvhasználati szokásait vizsgálták. A szerzők a kétnyelvűség s a többségi nyelv nyelvhasználati következményeit is jellemezték.

Béhr Erzsébet a sütőiparban dolgozó négy adatközlő nyelvhasználatában megjelenő nyelvjárási jelenségeket, kontaktusjelenségeket, kódváltások típusait, okait, jelzésének módját és a kölcsönszavakat veszi sorra szakdolgozatában (Béhróvá 1994. p.).

Debnár Klára szakdolgozata a beszélt és írásbeli nyelvi megnyilvánulásokat, két kétnyelvű postaalkalmazott nyelvhasználati szokásait, valamint a hivatalos feliratokat, a postai küldemények címzéseire vonatkozó adatokat vizsgálja. A beszélt nyelvi anyag vizsgálatát kiterjeszti a nyelvjárási jelenségek, kontaktusjelenségek és nyelvválasztási stratégiák elemzésére. Az adatközlők terminológiaismereteit, a szakkifejezések standard magyarban használatos megfelelőinek ismeretét fordításteszt segítségével méri fel. Az adatközlők a szakkifejezések egy részét a magyarországi standardnak megfelelően fordították, egy rész fordításával meg sem próbálkoztak, illetőleg a Magyar-

országban használatos formáktól eltérő megoldások is születtek, s ezeket magyarországi postai dolgozók is értékelték. Ezenkívül a dolgozat az adatközlők helység-, utca- és földrajzínév-ismereteit is felméri. Megállapítja, hogy a szakmai regiszterekhez kapcsolódó nyelvi kommunikációt a kódváltáson és gyakori kölcsönzéseken túl a nyelvi „bizonytalankodás” is jellemzi (Debnár 1994, 123. p.).

Krcsek Mária szakdolgozatában az egészségügyi nyelvhasználatot vizsgálja, melyhez a Dunaszerdahelyi Egészségügyi Középfiskolában és a dunaszerdahelyi kórházban végzett felméréseket, valamint három egészségügyi nővérrel rögzített magnófelvételes beszélgetést. A szakközépfiskolában végzett vizsgálat eredményei alapján rámutat a szaktantárgyak oktatásával kapcsolatos problémákra, többek között a megfelelő tankönyvek és az anyanyelvű szaknyelvi oktatás hiányára, s magyarázatot keres a tanítási órákon megfigyelt kódváltás okaira. A dunaszerdahelyi kórházban folytatott vizsgálatok a kórház legnagyobb kétnyelvű információs táblaanyagának elemzésére irányultak, amely során rámutat a standard szakkifejezésektől eltérő jelenségekre, formákra. A Győri Megyei Kórházban gyűjtött szakkifejezéseket tekinti a magyarországi szaknyelvi standardba tartozónak. Az adatközlők szókincsét kérdőíves módszerrel vizsgálja (Krcseková 1994).

Említést érdemel Katona Henrietta a magyar és szlovák könyvvelési terminológiát összevető munkája. A szakdolgozat az adatközlők nyelvhasználati szokásait és terminológiai ismereteit feltérképező kérdőíves gyűjtés eredményein túl összeveti a használatban lévő tankönyvek alapján összegyűjtött szlovák szakszókincsét a magyarországi tankönyvekben található megfelelőekkel. A vizsgálatot szótárak szóállományának elemzésére is kiterjeszti. A felmérésben a Nagymenyéri Kereskedelmi Akadémia diákjain kívül a gazdasági élet különböző területein tevékenykedő könyvelők is részt vettek. A magyarországi és a szlovák könyvvelési tankönyv magyar fordításának terminológiai anyagát is összehasonlítja. A tartalmi szempontból teljes mértékben megegyező kifejezések esetében a magyarországi változat átvételét, a szlovákiai gyakorlatnak megfelelő fogalmaknál új terminus megalkotását javasolja (Katonová 1995, 74. p.).

Mojzes Tímea felméréseket végzett a Nagysurányi Kereskedelmi Akadémia diákjai körében, s az adatközlők terminológiai ismereteit összehasonlította Katona Henriettának a Nagymenyéri Kereskedelmi Akadémián végzett kutatási eredményeivel. Ezenkívül beszélgetéseket is rögzített a könyvelőkkel, s vizsgálta a felvételeken előforduló kódváltásokat, illetőleg a beszédtempót (Mojzesová 1996.).

Krajczár Veronika szakdolgozatában az érsekújvári Jedlik Ányos Elektrotechnikai Szakközépfiskola és a Komáromi Ipari Szakközépfiskola műszaki és informatikai szolgáltatások a gépiparban (MISZ) szakirány harmadik évfolyamának diákjai körében végzett felmérést. A terepmunka során tanítási órákat figyelt meg, kérdőíves felmérést, valamint irányított beszélgetéseket is folytatott. A kérdőív tartalmazott az adatközlőkre vonatkozó szociolingvisztikai adatokat, nyelvhasználati szokásokat, nyelvi attitűddel és a kódváltással kapcsolatos véleményeket, valamint terminológiai ismereteket vizsgáló kérdéseket. A terminológiai ismeretek mérése különböző típusú feladatokkal történt: az adatközlőknek fel kellett tüntetniük a megadott szlovák szakkifejezések magyar megfelelőit, illetőleg formanyomtatványokban a bekarikázott szlovák szavak magyar ekvivalenseit kellett meghatározniuk. A feladatok értékelésének lényeges szempontja, hogy a felmérés idején a komáromi középfiskolában a tantárgyak oktatása magyar nyelv-

vű, míg az érsekújvári középiskolában a szaktantárgyak oktatása államnyelvű volt. Az eredményeket összevetve elmondható, hogy a komáromi iskola diákjai teljesítettek jobban (Krajczárová 2004).

E szakdolgozatok elsősorban a szakemberek nyelvhasználati szokásait vizsgálják, rámutatnak a szakmai kommunikáció során megjelenő kontaktusjelenségekre és kódváltásokra, illetőleg azok okaira, e regiszterek hiányosságaira.

Mészáros Tímea a tejipari szakterminológia vizsgálatára vállalkozott. A kutatást 2002-ben végezte. A terepmunka során összegyűjtötte a szabványokban és a termékeken előforduló megnevezéseket. A tejipari szakterminológia elemeit három csoportba osztotta:

- csak szakmai megnyilatkozásokban előforduló műszavak;
- hivatalos forrásokban és a termékeken azonos módon megjelenő megnevezések;
- konkrét termékeken előforduló terméknevezés.

Míg a szabványokban és hivatalos forrásokban a pontosság és egyértelműség a legfontosabb követelmény, addig a terméknevezéseknél egyéb szempontokat is figyelembe kell vennünk, például a vásárlót, s e tényező indukálja a terméknevezések fenti elkülönítését (Mészáros 2005, 185. p.). Rámutatva a megfigyelt eltérésekre, párhuzamba állította a magyar és szlovák terminusokat. A vizsgálat során összehasonlította a megnevezések formai felépítését a motiváció, rendszerszerűség alapján, kiemelve a különbségeket s a hátravetett jelzős szerkezetek fordítási problémáit.

Az egészségügy nyelvének bemutatását tűzte ki céljául Molnár Andrea. Elsősorban azt vizsgálta, hogy a szlovákiai magyar tannyelvű egészségügyi szakközépiskolákban a szaktantárgyak szlovák, illetve vegyes magyar–szlovák nyelvű oktatása következtében milyen kontaktusjelenségek figyelhetők meg a diákok nyelvhasználatában, valamint hogy milyen megoldásokat alkalmaznak a tanulók a nyelvi hiány kiküszöbölésére az iskolában, az egymás közti, illetőleg a betegekkel folytatott kommunikáció során. További vizsgálatai a diákok nyelvválasztási stratégiáinak feltérképezésére irányultak. A felmérés eredménye alapján intézményes keretek között csupán a szlovák szaknyelvet elsajátító diákoknál a nyelvi hiány nagyobb mértékű, míg azok a diákok, akik a szaktantárgyakat vagy legalábbis egy részüket anyanyelvükön tanulták, biztosabban használják a magyar szakkifejezéseket (Molnár 2007, 357. p.).

E munkák nagy erénye, hogy rámutatnak a szaknyelvekkel, a szaknyelvek oktatásával kapcsolatos problémákra, jellemzik a szakemberek nyelvhasználatát a szakmai kommunikáció során, s felhívják a figyelmet a szaknyelvi tervezés fontosságára. Rámutatnak, hogy mely területeken tapasztalhatók hiányosságok. Elsősorban leíró jellegűek, a felmerült problémák megoldására elméleti szinten próbálnak választ keresni. E dolgozatok nem nyújtottak elegendő teret a terminológiai kérdések megoldásához, azonban további kutatások, szaknyelvtervező munkálatok hasznos kiindulópontjai, forrásai lehetnek.

6. Szaknyelvi tervezés

A szaknyelvek kutatásában, kodifikálásában, a hiányzó szaknyelvi regiszterek kialakításában fontos szerepet tölt be a 2001-ben alakult Gramma Egyesület belső szervezeti egysége, az MTA kutatóállomásaként működő dunaszerdahelyi Gramma Nyelvi Iroda

munkatársainak tevékenysége. Az iroda munkatársainak célja többek között elméleti és empirikus kutatások végzése, nyelvi adatbázisok építése, nyelvtervezés, nyelvi szolgáztatás, elektronikus könyvtár építése, publikációs tevékenység, kutatásszervezés és szakértői tevékenység megvalósítása (Misad 2009, 217–218. p.). Az iroda munkatársai elsődleges célként tűzték ki a közigazgatási és jogi szaknyelv terminológiájának kodifikálását, mivel e területek legégetőbb problémája a hiány pótlása. Hasznos segítséget, útmutatót nyújtanak szakemberek számára az iroda honlapján hozzáférhető egy- és kétnyelvű szójegyzékek. Az egynyelvű szójegyzék a *Magyar Értelmező Kéziszótár* szlovákiai magyar vonatkozású szócikkeit tartalmazza. A kétnyelvű szójegyzékek különösen hasznosak, ugyanis segítséget nyújtanak az egyes szakkifejezések pontos magyar megfelelőit illetően. Az iroda munkatársai a következő területek szakkifejezéseit dolgozták fel: papír-írószer, bank és pénzügy, a régióban honos madarak szlovák–latin–magyar szójegyzéke, közigazgatási és jogi szójegyzék, dísnövények és kerti növények szójegyzéke, valamint foglalkozásnevek szójegyzéke (www.grammar.sk).

A szaknyelvek kutatása, illetve a szaknyelvi tervezés területén kiemelkedő Szabó Mihály Gizella munkássága, különösen a szakkifejezések kodifikálása, szakszójegyzékek összeállítása és fordításmélt terén tett jelentős előrelépést. Elsősorban jogi–közigazgatási és oktatási terminológiával, valamint a tulajdonnevek (helynevek, földrajzi nevek, intézménynevek) fordításával, használati módjával foglalkozik, illetve az alábbi szöszedetek összeállításában tevékenykedett: EU-szójegyzék, szlovák–magyar helységnevjegyzék, szlovák–magyar és magyar–szlovák területfejlesztési szöszedet. Ezenkívül többek között tankönyvekkel, a tankönyvek fordításával kapcsolatos problémákkal, a tankönyvek értékelésével, a fordítás problémáival és a fordítottság jeleivel, nyelvi jogokkal, hivatali kétnyelvűséggel – szlovák hivatalos szövegek magyarításának kérdéseivel –, a szakfordítások minőségjavításának módjaival is foglalkozik (Misad 2009, 213–247. p.).

A szaknyelvek kutatása terén jelentős még Misad Katalin munkássága. Kutatási területei közé tartoznak többek között a magyar szaknyelvi regiszterek fejlesztésének problémái, a terminologizálás elméleti–módszertani elvei. Említésre méltó a szlovák–magyar, illetőleg magyar–szlovák szakszótárakat és szakkifejezés-gyűjteményeket értékelő tanulmánya, melyben kiemeli a meglévő és hozzáférhető szakszótárak és -gyűjtemények pozitívumait, azonban a hiányosságaikra is rámutat. Nevéhez fűződik a magyar nyelvhasználat vizsgálata a hivatalos érintkezésben, mely az önkormányzati dolgozók, illetve a szóbeli és írásbeli ügyintézés nyelvhasználatának megfigyelésére irányul(t). Ezenkívül vizsgálja az élelmiszer-ipari termékek szlovák és magyar megnevezéseit (Misad 2009, 29–70., 71–90. p.).

Mivel az építőipar nyelve még feltérképezetlen területnek számít, ezért céloml tűztem ki ennek vizsgálatát. Eddigi kutatásaim során a losonci Winkler Oszkár Építőipari Szakközépiskola diákjai, valamint kétnyelvű építészhallgatók körében végeztem kérdőíves felmérést, melynek során a diákok nyelvhasználati szokásaira és terminológiai ismereteire összpontosítottam. A felmérés eredményei is alátámasztották a tényt, hogy a szlovákiai magyar diákok gyakran nem ismerik a magyar szaknyelvi regisztereket, illetve a magyarországitól eltérő kifejezéseket használnak, sőt a diákok egy része nem is tarja fontosnak a magyar szaknyelv, terminológia ismeretét (Hoboth 2009, 2010a, 2010b, 2010c). További kutatási céloml a szlovákiai magyar tannyelvű építőipari szakközépiskolákban használatos tankönyvek vizsgálata, valamint a szaknyelv oktatásával

kapcsolatos további felmérések a szlovákiai magyar tannyelvű építőipari szakközépiskolákban. E vizsgálatok elvégzésével kétnyelvű szakszójegyzék összeállításához szeretnék hozzájárulni.

Összegzés

Írásom rövid összefoglalást nyújt a standard magyar nyelv határon túli változatainak szaknyelvi regisztereit érintő eddigi kutatásokról. Rámutat a kezdeti vizsgálatokra, a nyelv-művelő jellegű írásoktól, melyek egy-egy terminus használati problémáit voltak hivatottak megoldani, a komplexebb, egy-egy terület szakembereinek nyelvhasználatát bemutató szociolingvisztikai felmérésekre. Ezt követően foglalkozik az aktuális, folyamatban lévő kutatásokkal, szaknyelvi tervezéssel, a még megoldásra váró kérdésekkel, melyek közül kiemelt szerepű a kétnyelvű szakszótárak, szakszójegyzékek összeállítása, valamint a szakmai és nyelvhasználati szempontból is a szakstílus igényeinek eleget tevő tankönyvek írása.

A szaknyelvi tervezés tehát nem csupán a nyelvészeket, tanárokat, hanem az egyes szakterületek művelőit is érintő nyelvészeti tevékenység. A szakterületek terminológia-problémáinak feldolgozása folyamatos, körültekintő felméréseket, gyakran szavankénti mérlegelést igényel, valamint a nyelvészek és szakterületek művelőinek együttműködését (Misad 2009, 16–18. p.).

Felhasznált irodalom

- Balla István 2003. Az átnevdedett gyerek. *Katedra*, 10. évf. 5. sz. 26–28. p.
- Béhrová Alžbeta 1994. *Kétnyelvűség a sütőiparban*. Szociolingvisztikai vizsgálatok Ipolyságon. Bratislava, FF UK. (Szakdolgozat.)
- Bergendi Mónika 2002. Földrajzkiönyveink nyelvezete az 1920-as években. In Gyurgyík László–Kocsis Aranka (szerk.): *Társadalom – Tudomány. Tanulmányok a Mercurius Társadalomtudományi Kutatócsoport műhelyéből*. Pozsony, Kalligram Kiadó, 73–95. p.
- Bundsuch Gabriella 2003. A szellőrózsa színe. *Katedra*, 10. évf. 5. sz. 28. p.
- Csuka Gyula 2003. A minőség felé tartunk? *Katedra*, 10. évf. 5. sz. 26. p.
- Debnár Klára 1994. *Kétnyelvűség a postaforgalomban*. Szociolingvisztikai vizsgálatok Feleden. Bratislava, FF UK. (Szakdolgozat.)
- ÉKSz. 2003. Pusztai Ferenc (szerk.): *Magyar értelmező kéziszótár*. Budapest, Akadémiai Kiadó. (2., átdolgozott kiadás)
- Hoboth Katalin 2009. *A szakterminológia oktatásának vizsgálata a losonci Winkler Oszkár Építőipari Szakközépiskolában*. Nyitra, Közép-európai Tanulmányok Kara. (Rigorózus doktori dolgozat.)
- Hoboth Katalin 2010a. A szakterminológia oktatásának vizsgálata a losonci Winkler Oszkár Építőipari Szakközépiskolában. In Bauko János (szerk.): *Bilingvizmus és fordítás. Nyelvészeti tanulmányok Arany A. László születése 100. évfordulójának tiszteletére*. Nyitra.
- Hoboth Katalin 2010b. *Kétnyelvűség a szaknyelvhasználatban és -oktatásban*. 6. Félúton Konferencián elhangzott előadás. Budapest, ELTE BTK.
- Hoboth Katalin 2010c. *Szaknyelv – kétnyelvűség – fordítás*. A Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégiuma által szervezett konferencián elhangzott előadás. Budapest.
- Horváth Géza 2003. Matematikai tankönyvek. *Katedra*, 10. évf. 8. sz. 22–23. p.

- IJ 1989. *Intézménynevek szlovák–magyar jegyzéke*. Csemadok Központi Bizottsága.
- Jakab István 1976. A szlovák szavak mankóján. In uő (szerk.): *Hogy is mondjuk? Nemzetiségi nyelvhasználatunk – nemzetiségi nyelvművelésünk*. Pozsony, Madách Kiadó, 15–16. p.
- Jakab István 1976. Fordításaink szereplői. In uő (szerk.): *Hogy is mondjuk? Nemzetiségi nyelvhasználatunk – nemzetiségi nyelvművelésünk*. Pozsony, Madách Kiadó, 25–29. p.
- Jakab István 1976. Sajátos helyzet: sajátos nyelvi problémák. In uő (szerk.): *Hogy is mondjuk? Nemzetiségi nyelvhasználatunk – nemzetiségi nyelvművelésünk*. Pozsony, Madách Kiadó, 30–31. p.
- Jakab István 1976. „Anyasági szabadság”. In uő (szerk.): *Hogy is mondjuk? Nemzetiségi nyelvhasználatunk – nemzetiségi nyelvművelésünk*. Pozsony, Madách Kiadó, 37–38. p.
- Jakab István szerk. 1976. *Hogy is mondjuk? Nemzetiségi nyelvhasználatunk – nemzetiségi nyelvművelésünk*. Pozsony, Madách Kiadó.
- Jakab István 1983. *Nyelvünk és mi*. Pozsony, Madách Kiadó.
- Jakab István 1998. *Nyelvünkről – önmagunkért*. Pozsony, Kalligram Kiadó.
- Kapás Ferenc 1976. Főiskola és „magasiskola”. In Jakab István (szerk.): *Hogy is mondjuk? Nemzetiségi nyelvhasználatunk – nemzetiségi nyelvművelésünk*. Pozsony, Madách Kiadó, 35–36. p.
- Katonová Henrieta 1995. *A szlovák és a magyar könyvvelési terminológia összevető vizsgálata*. Bratislava, FF UK. (Szakdolgozat.)
- Kiss Jenő 1995. *Társadalom és nyelvhasználat*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Kiss Jenő 2001. *Magyar dialektológia*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Krajczárová Veronika 2004. *Kétnyelvű középiskolás diákok szakszókincséről*. Nitra. (Szakdolgozat.)
- Krcseková Mária 1994. *Kétnyelvűség az egészségügyben a Dunaszerdahelyi járásban*. Bratislava, FF UK. (Szakdolgozat.)
- Kurtán Zsuzsa 2003. *Szakmai nyelvhasználat*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Kurtán Zsuzsa 2006. Szaknyelv. In Kiefer Ferenc (szerk.): *Magyar Nyelv*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 932–957. p.
- Lanstyák István 1998a. *A magyar nyelv szlovákiai változásainak sajátosságai*. Dunaszerdahely, Lilium Aurum.
- Lanstyák István 1998b. A magyar nyelv szlovákiai változatainak kutatásáról. In Lanstyák István–Simon Szabolcs (szerk.): *Tanulmányok a magyar–szlovák kétnyelvűségről*. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó, 150–190. p.
- Lanstyák István 2000. *A magyar nyelv Szlovákiában*. Budapest–Pozsony, Osiris Kiadó–Kalligram Könyvkiadó–MTA Kisebbségkutatói Műhely.
- Lanstyák István 2002. A nyelvérinkezés szakszókincséről. Száz fogalom a kontaktológia tárgyköréből. In Gyurgyik László–Kocsis Aranka (szerk.): *Társadalom– Tudomány*. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó. 73–95. p.
- Lanstyák István 2006. A kódváltás nyelvtani típusai a szlovákdomináns kétnyelvű beszélők nyelvhasználatában. In *Nyelvből nyelvbe. Tanulmányok a szókölcsönzésről, kódváltásról és fordításról*. Pozsony, Kalligram Kiadó, 105–146. p.
- Mayer Judit 1976. A „vyrážkový kenýer és egyebek”. In Jakab István (szerk.): *Hogy is mondjuk? Nemzetiségi nyelvhasználatunk – nemzetiségi nyelvművelésünk*. Pozsony, Madách Kiadó, 17–18. p.
- Mayer Judit 1976. A Szabad Földműves nyelvééről. In Jakab István (szerk.): *Hogy is mondjuk? Nemzetiségi nyelvhasználatunk – nemzetiségi nyelvművelésünk*. Pozsony, Madách Kiadó, 122–130. p.
- Mayer Judit 1990. *Anyanyelvi hibanapló*. Pozsony, Madách Kiadó.
- Mészáros Tímea 2005. A szaknyelvi tervezés főbb kérdései. In Lanstyák István–Ményhárt József (szerk.): *Tanulmányok a kétnyelvűségről III*. Pozsony, Kalligram Kiadó, 159–201. p.

- Misad Katalin 2009. *Nyelvi kontaktusok*. Dunaszerdahely, Liliium Aurum.
- Mojzesová Tímea 1996. *Kétnyelvűség és nyelvhasználat*. Az iskolai és munkahelyi szaknyelvi regiszterek közvelegessége. Bratislava, FF UK. (Szakdolgozat.)
- Molnár Andrea 2007. „Szívhangzavar” – avagy létezik-e magyar nyelvű egészségügyi szakoktatás Szlovákiában? In Zelliger Erzsébet (szerk.): *Nyelv, területiség, társadalom. A 14. Élőnyelvi Konferencia (Bük, 2006. október 9–11.) előadásai*. Budapest, Magyar Nyelvtudományi Társaság, 348–358. p.
- Pusztai István 1975. Szaknyelv és műhelyszargon. *Magyar Nyelvőr*, 99. 395–405. p.
- Simon Attila 2009. 1968 szerepe a szlovákiai magyar tudományos intézményrendszer fejlődésében. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 11. évf. 2. sz. 95–108. p. http://www.foruminst.sk/publ/szemle/2009_2/szemle_2009_2_simon-attila.pdf 2011. 05. 28. p.
- Szabómihály Gizella 2003. A szlovákiai magyar szakfordítások minőségének javításáról és az objektív fordításkritika megteremtésének feltételeiről. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 5. évf. 4. sz. 56–68. p. http://www.foruminst.sk/publ/szemle/2003_4/szemle_2003_4_szabomihaly.pdf 2011. 4. 21.
- Szabómihály Gizella 2008a. A tankönyvfordításról és a tankönyvek értékeléséről. In Fazekas József (szerk.): *Emlékkönyv Zeman László 80. születésnapjára*. Dunaszerdahely, Liliium Aurum.
- Szabómihály Gizella 2008b. A fordítottság jelei szlovákiai magyar szövegekben. In Bárcki Zsófia–Vančóné Kremmer Ildikó (szerk.): *Fordítás – nyelv – irodalom – társadalom*. Nyitra, Europica varietas.
- Szabómihály Gizella 2010. A magyar szaknyelv és szakstílus Magyarország határain túl. In Dobos Csilla (szerk.): *Szaknyelvi kommunikáció*. Budapest, Tinta Könyvkiadó, 205–215. p.
- Urbán Anikó 2003. Miből készül a szirup? *Katedra*, 10. évf. 5. sz. 28. p.
- Zeman László 1976. Nyelvi tallózás a Természet és Társadalom lapjain. In Jakab István (szerk.): *Hogy is mondjuk? Nemzetiségi nyelvhasználatunk – nemzetiségi nyelvművelésünk*. Pozsony, Madách Kiadó, 113–121. p.
- Internet: www.gramma.sk

KATALIN HOBOTH

Research of Language for Specific Purposes in Slovakia: Past and Present

The aim of this paper is to give a short summary of recent specific language research works on registers of the standard Hungarian language variations used in Slovakia. Besides explaining the meaning of the special language and presenting the first researches, the study deals with the problems of the Hungarian language use for specific purposes in Slovakia. It characterizes the first researches focusing on the use of specific terms and difficulties with their translation. The paper makes some evaluating investigation into periodicals and textbooks. It also gives a picture of a sociolinguistic presentation on the language use by some users of the specific-purpose language. The last part of the presentation is devoted to the issue of specific language planning and the ongoing researches.